

УДК 378.4(477):371.13

Л. М. Зубкова

**ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ, АКСІОЛОГІЧНИЙ ТА
КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХОДИ – МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

© Зубкова Л. М., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-8020-9167>

Статтю присвячено питанню формування життєво компетентної особистості майбутнього вчителя в освітньому середовищі класичного університету. Актуалізуються особливості системи підготовки педагогічних кадрів в умовах класичного університету, які зумовлюють пошук практико-орієнтованих тактик та дієвих механізмів для ефективної реалізації професійної підготовки майбутніх фахівців освітянської ниви. Розглядаються основні положення особистісно-діяльнісного, аксіологічного та компетентнісного підходів як теоретичне підґрунтя визначення педагогічних умов формування життєвої компетентності. Розкриваються та аналізуються складові педагогічні принципи основних підходів у процесі професійної підготовки майбутніх освітян. Визначається, що реалізація базових принципів особистісно-діяльнісного, аксіологічного та компетентнісного підходів у навчально-виховному процесі забезпечує формування ціннісних орієнтирів особистості, розвиток її духовних, моральних і творчих основ, вирішення складних питань в усіх сферах життєдіяльності, успішність виконання життєвих і соціальних ролей, саморозвиток і самореалізацію, що є складниками поняття життєвої компетентності особистості.

Ключові слова: *життєва компетентність, класичний університет, педагогічні умови, педагогічні принципи, майбутній вчитель.*

Зубкова Л. Н. *Личностно-деятельный, аксиологический и компетентностный подходы – методологическая основа проблемы формирования жизненной компетентности будущих учителей.*

Статья посвящена вопросу формирования жизненно-компетентной личности будущего учителя в образовательной среде классического университета. Актуализируются некоторые особенности системы подготовки педагогических кадров в условиях классического университета, которые обуславливают поиск практико-ориентированных тактик и действенных механизмов для эффективной реализации профессиональной подготовки будущих специалистов образовательной сферы. Рассматриваются основные положения личностно-деятельного, аксиологического

и компетентностного подходов в качестве теоретического обоснования педагогических условий формирования жизненной компетентности. Раскрываются и анализируются основополагающие педагогические принципы в процессе профессиональной подготовки будущих учителей. Отмечается, что реализация основных принципов личностно-деятельного, аксиологического и компетентностного подходов в учебно-педагогическом процессе способствует формированию ценностных ориентиров личности, развитию ее духовных, моральных и творческих основ, успешному выполнению жизненных и социальных ролей, саморазвитию, которые являются сущностными компонентами жизненной компетентности личности.

Ключевые слова: жизненная компетентность, классический университет, педагогические условия, педагогические принципы, будущий учитель.

Zubkova L. M. Personality-active, axiological and competence approaches - methodological basis for the formation of vital issues of competence of future teachers.

The article is devoted to the issues of developing life competence in teachers-to-be in the educational environment of a classical university. The purpose of the article is to give the reader some information about certain peculiarities in a system of pedagogical training in a classical university which cause attempts in elaborating new practically oriented tactics and perficient mechanisms for effective realization of professional training in future specialists in the educational field. The basic aspects of personality-activity, axiological and competence approaches as a theoretical background of pedagogical conditions of developing life competence are stressed. The fundamental pedagogical principles in the process of professional training of teachers-to-be are accentuated. It is concluded that fulfillment of the basic aspects of personality-activity, axiological and competence approaches contributes to forming value guiding line of a personality, to developing ethical and creative abilities, effective performing social roles, self-development and self-fulfillment and productive living which are constituents of a concept of life competence.

Key words: life competence, classical university, pedagogical conditions, pedagogical principles, future teachers.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні перетворення спричиняють зміну пріоритетів суспільного розвитку, соціальних інституцій, складовою частиною яких є освіта. За переконанням В. Кременя, сучасна доба ставить перед суспільством, а надто перед освітою, важливі завдання сформувані нову людину – компетентну, освічену, фахівця своєї справи [3]. Звідси стає актуальним необхідність пошуку практико-орієнтовних тактик та дієвих механізмів для реалізації завдань професійної підготовки майбутніх вчителів,

оскільки саме їм відводиться провідна роль у виконанні зазначених перетворень. Особливості системи підготовки педагогічних кадрів у класичному університеті, а саме фундаментальність, міждисциплінарність, спрямованість на науковий пошук, недостатність психолого-педагогічної підготовки висвітлює певні суперечності між потребою суспільства в педагогах із сформованою системою усвідомлених проявів життєвої компетентності та відсутністю науково-обґрунтованих педагогічних умов, що забезпечують процес формування життєвої компетентності студентів класичних університетів в процесі їхньої професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі аналізу наукових джерел свідчимо, що до проблем професійної підготовки майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах звертались В. Базилевич, Т. Туркот, А. Кутузов, Ю. Лазарева та інші. Особливості організації навчального процесу у вищій педагогічній школі висвітлювали такі науковці як В. Галузинський, М. Євтух, Є. Спіцин, З. Шалік. Але коло питань, пов'язане з формуванням життєво компетентної особистості майбутнього вчителя в освітньому середовищі класичного університету вивчене недостатньо та потребує подальшої наукової розвідки.

Метою статті є розкриття основних методологічних підходів до формування життєвої компетентності студентів класичних університетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичним підґрунтям формування життєвої компетентності майбутніх вчителів у класичному університеті вважаємо положення особистісно-діяльнісного, аксіологічного та компетентнісного підходів.

В основі особистісно-діяльнісного підходу (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Маркова, К. Платонов, С. Рубінштейн, К. Ушинський, І. Якіманська та ін.), лежить розуміння особистості як суб'єкта діяльності, яка формується у діяльності й у спілкуванні з іншими людьми.

Особистісний аспект цього підходу передбачає максимальне врахування у процесі викладання будь-якого навчального предмету індивідуально-психологічних, національних, статево-вікових, статусних особливостей учня і потребує ставлення до особистості як до продукту суспільно-історичного розвитку, носія культури, визнання її унікальності, інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу, що передбачає опору на природний

процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоствердження, створення для цього відповідних умов. Діяльнісний аспект спрямований на активність суб'єкта у пізнанні, праці, спілкуванні, своєму особистісному розвитку. В. Лозова, підкреслюючи діалектичну єдність особистісного і діяльнісного підходів у педагогіці, стверджує, що обидва ці аспекти утворюють нерозривну, єдину інтеграцію, спрямовану на саморух, самозростання і в заключному результаті на самореалізацію своїх можливостей особистості [5].

Реалізація особистісно-діяльнісного підходу до пізнання та формування особистості передбачає перегляд традиційних уявлень про те, що процес навчання – це переважно повідомлення знань, формування умінь, навичок, і перехід до більш продуктивної форми взаємодії викладача і студента, – суб'єкт-суб'єктної, діалогічної [1].

Реалізація особистісно-діяльнісного підходу до формування життєвої компетентності передбачає, по-перше, здійснення індивідуального підходу, розвивати природні задатки людини, що дозволяє враховувати і індивідуально-психологічні особливості, освітній рівень, досвід, потреби кожного студента, зокрема потреби, що стосуються отримання нових знань, умінь і навичок в сфері життєтворчості і самореалізації, становлення її самобутності, формування здатності до життєвої, професійної та соціальної самореалізації.

Принцип гуманістичної спрямованості, в основі якого лежить визнання цінності людини. Він забезпечує право людини на вільний розвиток і вияв власних здібностей для реалізації цілей життєдіяльності, і є тим фактором, що спонукає людину до розширення власних знань у сфері життєтворчості і самореалізації, застосування цих вмінь тоді, коли в цьому виникає потреба.

Принцип активності й самостійності у навчанні враховує важливу закономірність пізнавальної діяльності людини, що знання – це результат самостійної розумової праці особистості. При цьому студент повинен бути суб'єктом творчої пізнавальної діяльності й чітко усвідомлювати ціль навчання (наприклад, розвиток власної життєвої компетентності), уміти планувати й організувати свою діяльність з реалізації життєвих планів, здійснювати її самоаналіз і самоконтроль, усвідомлювати відповідальність за результати власної навчально-пізнавальної діяльності та використання набутих знань у життєдіяльності.

Центральною категорією аксіологічного підходу є цінності. Науковці (В. Андрущенко, І. Бех, В. Бутенко, І. Зязюн, С. Поляков, Г. Селевко, В. Сластьонін, Н. Ткачова та ін.) підкреслюють, що особистість постійно перебуває у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й прийняття рішень та їх реалізації. Під цінностями в аксіологічному підході розуміються смислотворчі засади людського буття, що задають спрямованість і вмотивованість особистістю життєвих прагнень, орієнтирів для оцінки минулого і проектування майбутнього, діяльності, вчинків. Цінності впливають на загальний спосіб дії. Загальнолюдські цінності – життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, батьківщина, добробут і самодостатність людини – завжди привертали увагу людей у різні часи. Моральні, естетичні, економічні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їх розвиток є основним завданням гуманістичної педагогіки, – стверджують В. Лозова і А. Троцько [5].

У сучасній науці аксіологічний підхід розглядається як «сукупність принципів смислу життя, залучення оцінки до розумової діяльності, перегляду обґрунтування етичних критеріїв, зв'язків пізнання не тільки з інтелектом, а й з волею; визначає раціональне і духовне ставлення до світу, до людини; потребує звернення до рефлексії різноманітного буття людини, у якому вона живе і рухається шляхом освітньо-культурного зростання» [4].

Реалізація аксіологічного підходу у професійній підготовці студентів спрямована на відбір, трансляцію і формування у майбутніх фахівців провідних цінностей гуманістичної спрямованості. Суть аксіологічного підходу зафіксована в системі аксіологічних принципів, до яких належать: принцип рівноправ'я філософських світоглядних поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей; принцип рівнозначності традицій і творчості призначення необхідності творчого використання досягнень минулого і зорієнтованості на духовні відкриття в теперішньому та майбутньому часі; принцип екзистенціальної рівності людей, соціокультурного прагматизму замість суперечок про підґрунтя цінностей [7].

Аксіологічний підхід базується на розумінні соціальної природи цінностей, рефлексії смисложиттєвих питань з позицій позитивно-творчих цінностей, впливі якісного вибору цінностей на формування ціннісних орієнтирів особистості, на розвиток її духовних, моральних і творчих основ,

на ціннісні результати у всіх сферах життєдіяльності. Стосовно нашого дослідження актуальною є ідея В. Сластьоніна та Г. Чіжакової про те, що становлення особистості (а саме духовно-творче) можливо тільки на основі постійного і послідовного формування «діалектичної тріади»: ціннісна свідомість – ціннісне ставлення – ціннісна поведінка [8].

Компетентнісний підхід сьогодні визнається більшістю вчених ключовим в процесі модернізації усіх ланок освіти в Україні і, як стверджує А. Мехрабов, є «спробою світової спільноти привести у відповідність освіту і потреби ринку, стерти протиріччя між навчальною та професійною діяльністю» [6]. Організація навчально-виховного процесу за умов компетентнісного підходу покликана задовольнити потреби суспільства в освічених кваліфікованих компетентних фахівцях, які вступають в самостійне життя підготовленими, здатними самостійно вирішувати проблеми та приймати на себе відповідальність за власні рішення.

Принцип особистісної спрямованості компетентнісної освіти базується на ставленні до студента як до суб'єкта, ціннісному сприйнятті кожної особистості, повазі до її самобутності. Реалізація компетентнісного підходу передбачає підтримку особистості студента, розвиток механізмів саморозвитку, самозахисту, самовиховання, що є необхідними для людського життя, формуванні здатності до соціальної та творчої самореалізації [2].

Ще однією основою компетентнісного підходу є принцип діяльнісної спрямованості навчального процесу, за яким необхідною умовою набуття компетентностей виступає власна активна діяльність людини, причому кожна компетентність набувається під час відповідної діяльності. Компетентність не лише формується, але і виявляється виключно в діяльності, що ставить вимогу такої організації навчальної діяльності, щоб вона не лише сприяла формуванню та розвитку компетентності студента, але й створювала умови для їх прояву та реалізації. При цьому особливу увагу слід звертати на те, що компетентність особистості нерозривно пов'язана не лише з продуктивною діяльністю з метою розв'язання теоретичних і практичних завдань, але й з відповідальністю за свої дії. Таким чином, набути необхідний рівень життєвої компетентності людина зможе завдяки власній активній і продуктивній діяльності, спрямованій на отримання під час усвідомленої діяльності необхідних знань, умінь, навичок

у сфері життєтворчості і самореалізації та їх використання у професійній і соціальній діяльності.

Основоположним постулатом принципу опори на попередній досвід є розуміння того, що набуття компетентності відбувається не лише під час вивчення студентом предметів, але й засобами неформальної освіти, у наслідок впливу соціального середовища тощо. С. Шишов та В. Кальней підкреслюють, що у процесі формування компетентностей необхідно спиратися на вже наявний, хай навіть у мінімальній кількості, досвід попередньої діяльності і наполягають, що «компетенція розвивається, збагачується, розширюється, зміцнюється, відштовхуючись від початкового рівня» [10].

Принцип творчого осмислення соціального досвіду розглядає можливість побудови людиною власної життєвої стратегії в умовах постійних змін. Суспільство пропонує особистості традиційні засоби розуміння та вирішення життєвих завдань, на основі яких кожен буде власну життєву стратегію, але результатом сучасного прискорення соціально-економічних процесів стало те, що сьогодні темпи перетворень значно перевищують темпи зміни поколінь. Стосовно розвитку життєвої компетентності майбутніх вчителів цей принцип є визначальним, оскільки в умовах бурхливого розвитку суспільства життєва компетентність потребує постійного усвідомленого вдосконалення та розвитку. Як влучно зазначає М. Фуллан, «секрет зростання й розвитку полягає в тому, щоб навчитись поводитись із силами змін, використовуючи переваги позитивних і послабляючи вплив негативних» [11].

Принцип спрямованості на результат з точки зору нашого дослідження передбачає розгляд результату навчання з позицій його затребуваності суспільством, забезпечення здатності випускника класичного університету відповідати запитам сучасності, ринку праці, наявності потенціалу для ефективного розв'язання життєвих питань, тобто відповідність власного рівня життєвої компетентності запитам суспільства.

Компетентнісний підхід передбачає втілення в освіту принципу життєтворчості, що полягає в самостійній побудові людиною власної життєвої стратегії, врахуванні об'єктивного співвідношення власних прагнень і можливостей, свідомому визначенні життєвих орієнтирів і способів самореалізації, формуванні життєвих принципів та пріоритетів на основі тих знань, досвіду, переконань та цінностей, що були набуті за роки навчання.

Висновки. Отже, найбільшої значущості для формування життєвої компетентності майбутніх вчителів набувають положення особистісно-діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного наукових підходів. Зокрема, провідна роль особистісно-діяльнісного підходу у формуванні життєвої компетентності визначається тим, що, реалізуючись у контексті життєдіяльності конкретної людини, цей підхід враховує її життєві плани, ціннісні орієнтації та інші параметри суб'єктивного світу. Особистісно-діяльнісний підхід забезпечує спрямованість особистості до активної самостійної діяльності з набуття знань, вмінь, навичок та досвіду у професійній діяльності і життєвій самореалізації. З цієї точки зору особистісно-діяльнісний підхід можна визначити як практико-орієнтовану тактику формування життєвої компетентності. Аксіологічний підхід забезпечує усвідомлення та особистісне прийняття гуманістичних життєвих і професійних цінностей, наслідування яких дозволяє бути послідовним у вибудовуванні кар'єри, професійному зростанні, життєвій самореалізації, що у свою чергу забезпечує формування життєвої компетентності. Компетентнісний підхід розглядає освіту як умову вирішення питань, незалежно від їх складності, спираючись на знання, якими володіє людина. Цей підхід акцентує увагу на результаті освіти, причому цей результат розуміється не як сума інформацій, а здатність фахівця самостійно діяти у різних проблемних життєвих ситуаціях, тобто володіти життєвою компетентністю.

Література

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / О. Вишневський. – Дрогобич: «КОЛО», 2003. – 143с.
2. Єрмаков І.Г. Життєтворчі компетенції особистості / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць. – № 3(5). –2007. – С.44-53.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Кремень. – К. :Грамота, 2005. – 448 с.
4. Ларіна Н.Б. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації управлінських кадрів: навч.-метод. матеріали / Н.Б. Ларіна. – К.: НАДУ, 2013. – 52 с.
5. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Х.: ОВС, 2002. – 400 с.

6. Мехрабов А.О. Особенности применения компетентностной модели в образовании / А.О. Мехрабов // Научные труды Института проблем образования Азербайджана. – 2009. – Вып.2. – С. 3-7.

7. Рогова О.Г. Аксиологічний аспект гуманітарної парадигми освіти / О.Г. Рогова // Грані. – 2010. – № 4(72) – С.56-59.

8. Слостенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию : учебное пособие для студентов педагогических вузов / В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.

9. Фуллан М. Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ / М.Фуллан. – Львів: Літопис, 2000. – 110 с.

10. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе / С. Е.Шишов, В. А.Кальней. – М., 1999. – 85 с.